UvA-DARE (Digital Academic Repository)

**Civilologie: Op weg naar een zelfstandige empirische benadering van het
privaatrecht? [Bespreking van: W.H. van Boom, et al. (2013) Capita civilologie:
handboek empirie en privaatrecht. - 2e dr.]**

Schwitters, R.

DOI

[10.5553/RdW/138064242014035001011](https://doi.org/10.5553/RdW/138064242014035001011)

Publication date

2014

Document Version

Final published version

Published in

Recht der Werkelijkheid

License

Other

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Schwitters, R. (2014). Civilologie: Op weg naar een zelfstandige empirische benadering van het privaatrecht? [Bespreking van: W.H. van Boom, et al. (2013) Capita civilologie: handboek empirie en privaatrecht. - 2e dr.]. *Recht der Werkelijkheid*, 35(1), 120-127.
<https://doi.org/10.5553/RdW/138064242014035001011>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

RECENSIES

Civilologie: Op weg naar een zelfstandige empirische benadering van het privaatrecht?

Rob Schwitters

Bespreking van: W.H. van Boom, I. Giesen & A.J. Verheij (red.), Capita Civilologie. Handboek empirie en privaatrecht, tweede druk, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2013, 1198 pagina's

Zomer 2013 verscheen de tweede uitgave van een bundel waarin empirisch onderzoek van privaatrechtelijke leerstukken wordt gepresenteerd. De aanvankelijke titel 'Gedrag en privaatrecht' is nu vervangen door de titel 'Capita Civilologie'. Het is een kloeke bundel van 1200 pagina's verdeeld over 37 teksten. Sommige teksten zijn (dikwijls bewerkt) overgenomen uit de eerdere bundel, maar veel teksten zijn nog niet eerder gepubliceerd. Aan het boek hebben zo'n 50 auteurs meegewerkt. Veel van hen juristen met een belangstelling voor empirische inzichten, maar ook auteurs wier expertise een nadrukkelijk empirische signatuur heeft.

In vrijwel alle teksten wordt een privaatrechtelijk vraagstuk aan de orde gesteld en wordt empirisch onderzoek belicht dat relevant kan zijn bij de beantwoording daarvan. Er zijn enkele teksten met een meer programmatisch karakter, sommige gericht op verheldering van concepten, andere onderzoeksvragen-genererend. Ook zijn er die een beeld geven van de wisselende rol die empirisch onderzoek speelt bij beleidsvorming en wetgeving.

Enkele auteurs uitgezonderd, putten de meeste uit door anderen verricht onderzoek. De vraagstukken zijn gegroepeerd in zeven delen, op basis van binnen het privaatrecht bestaande rechtsgebieden: Na een algemeen deel, volgen de delen: *Personen- & familierecht, Overeenkomstenrecht, Aansprakelijkheidsrecht, Goederenrecht & financiering, Verzekeringsrecht, Ondernemingsrecht & effectenrecht* en tot slot *Rechtspleging & geschilbeslechting*.

Een belangrijke kwaliteit van de bundels is de reikwijdte: er wordt een grote variëteit van vraagstukken belicht. Zo wordt onder meer op basis van neurowetenschappelijke bevindingen twijfel geuit over de aansprakelijkheid en verantwoordelijkheid van diegenen die de 25 jaar nog niet bereikt hebben; er worden kanttekeningen gezet bij de plaats die shockschade in de doctrine inneemt; de invloed van de hoeveelheid rechters op juridische besluitvorming wordt geanalyseerd; en het effect wordt nagegaan van de beloningen op het gedrag van, alsmede op de positie van, bestuurders.

Niet alleen komen er veel thema's aan bod, ook wordt een breed palet van empirische benaderingen gepresenteerd. Bij de selectie van empirisch materiaal is geen voorkeur leidend geweest voor hetzij rechtseconomie, rechtspsychologie, rechts-

sociologie of neurowetenschappen. De samenstelling is gefundeerd op het devies 'laat duizend bloemen bloeien', waarbij het aan de expertise en belangstelling van de auteurs zelf is overgelaten van welke empirische inzichten gebruik te maken.

Voor de empirische benadering van het privaatrecht vormen beide bundels een enorme impuls. Daarbij is het opmerkelijk dat het initiatief uit het hart van dat recht komt: de samenstellers zijn alle drie hoogleraar privaatrecht. Zij hebben ook een missie: het op de kaart zetten van de civilologie als een zelfstandige dimensie binnen het privaatrecht.¹ Tegelijkertijd zijn de makers bescheiden: zij beogen niet meer te doen dan het inventariseren van relevant bestaand empirisch onderzoek.²

Men kan zich afvragen waarom de empirische benadering van het privaatrecht zoveel later van de grond is gekomen dan de criminologie, waarin het gaat om de empirische bestudering van strafrecht en delinquent gedrag. De criminologie heeft haar oorsprong in de onderzoeken van Cesare Lombroso (1835-1909) en ontwikkelde zich in de loop van de 20^e eeuw tot een zelfstandige discipline. De relatief late ontwikkeling van de civilologie zal te maken hebben met het feit dat het lang heeft geduurd voordat het privaatrecht zich heeft weten los te maken van zijn wortels in het negentiende-eeuwse burgerlijk recht. Dat recht regardeerde toen vrijwel uitsluitend het handelen van burgers waarvan werd aangenomen dat het geleid werd door rede en autonomie. Privatisten hebben zich zelf nog lang als *de* hoeders van deze (op burgerlijke grondslagen gevestigde) juridische doctrine gezien. Daarentegen liet het strafrecht zich vooral in met het handelen van de 'lagere' klassen. Van dat handelen werd eerder aangenomen dat het onderworpen was aan oorzakelijke verbanden die in termen van causale wetmatigheden kunnen worden samengevat. Pas na de democratiseringsprocessen van de laatste decennia in de afgelopen eeuw werd het meer gangbaar om ook het handelen van meer gegoede delen van de bevolking empirisch te bestuderen. Zo gingen criminologen zich ook toen pas richten op *witteboordencriminaliteit*. Een extra impuls voor de empirische bestudering van het privaatrecht vormt de zich, de laatste decennia, versneld doorzettende instrumentalisering van dat recht, waardoor het ook een onmiskenbaar publiek karakter heeft gekregen. Verder draagt niet in de laatste plaats internationalisering sterk bij aan een bezinning op de zo lang vanzelfsprekende grondslagen van de nationale juridische doctrine.

Geen twijfel dat de empirische bestudering van het privaatrecht een plaats verdient naast de empirische bestudering van het strafrecht. Het is begrijpelijk, want een teken van late emancipatie, dat die plaats opgeëist wordt door te strijden voor een discipline onder een nieuwe vlag (*de civilologie*). Toch komt bij mij de vraag op of een naar rechtsgebieden gedifferentieerde ontwikkeling van empirische benaderingen van het recht wel zo wenselijk is. De centrale thema's in de *Capita Civilologie* zijn preventie, geschilbeslechting, rechterlijke besluitvorming, bescherming van zwakken, het functioneren van besturen en toezichthoudende instanties. Een

1 Zie over die missie ook: Hartlief 2012, p. 1387.

2 Overigens wordt in feite iets meer gedaan, want in een enkel hoofdstuk worden de bevindingen van door de auteurs zelfstandig verricht onderzoek gepubliceerd, met name in het hoofdstuk van Lindenberg en Mascini.

empirische benadering van dergelijke thema's is er niet mee gediend wanneer exclusief aandacht wordt geschonken aan de betekenis van het privaatrecht. Een analyse als die van Van Erp bijvoorbeeld, die waarneemt dat ondernemingen vooral door hun zorg over reputatieschade worden aangezet tot wenselijk gedrag, raakt niet alleen het privaatrecht, maar ook het strafrecht. Een aanvullende reden om van een exclusieve oriëntatie op het privaatrecht af te zien is dat de empirische benadering van dat recht een sterke impuls heeft gekregen door de recente hang naar deregulering en privatisering, waarbij publieke taken voor een deel aan privaatrechtelijke regulering worden overgedragen. Publiekrechtelijke en privaatrechtelijke regulering fungeren dan als alternatieven die vergelijkend moeten worden getest op hun effectiviteit.

De redactie ambieert met deze bundel niet een zelfstandige bijdrage te leveren aan de empirische wetenschappen. Er wordt grotendeels geput uit bestaand onderzoek. Het boek is ook in het bijzonder bestemd voor juristen die belangstelling hebben voor empirische inzichten en voor wetgevers en beleidsmakers. Door meerdere auteurs wordt nadrukkelijk gepleit voor *evidence based* wetgeving en beleidsvorming. Antokolskaia doet dat in een betoog waarin ze laat zien dat regelgeving gericht op het bevorderen van co-ouderschap op geen enkele wijze geschraagd wordt door empirische kennis over de betekenis van dit gedeelde ouderschap voor het welzijn van de kinderen. Overigens zijn duidelijk richtinggevende beleidsrelevante inzichten lang niet in alle teksten terug te vinden. Wel in de tekst van Pape, die laat zien dat zorg voor mensen in noodsituaties sterk beïnvloed wordt door het *bystander-effect*, het effect dat indien meerdere mensen zich in de buurt bevinden van een hulpbehoevende, er al snel afgezien wordt van het aanbieden van hulp. En E.F.D en I.M Engelhard maken op basis van empirische inzichten korte metten met het in de jurisprudentie gemaakte onderscheid tussen enerzijds *shockschaade* en anderzijds de smart en pijn van diegenen die een naaste verliezen of ernstig letsel zien oplopen. Een hoofdstuk waarin de empirische bevindingen minder richtinggevend zijn, is met name dat van Van Dam over de invloed van respectievelijk op *fault* en *no fault* gefundeerde afwikkelingen van schade op preventie van verkeersongevallen. Het op rechtseconomische uitgangspunten gefundeerde onderzoek dat hij aanhaalt geeft nauwelijks uitsluitsel over verschillen in effectiviteit.

De *Capita* is wellicht niet bedoeld voor lezing van het begin tot het einde. Het is eerder een naslagwerk dat diegenen die belangstelling hebben voor een specifiek juridische vraag inzicht biedt in relevante empirische inzichten. Maar in beide opzichten kent de bundel tekortkomingen. Als naslagwerk schiet het tekort, omdat het aan de belangstelling en expertise van afzonderlijke auteurs is overgelaten om empirisch materiaal te selecteren. Zo wordt doorgaans lang niet alle relevante empirische kennis aan de orde gesteld. In veel hoofdstukken worden bijvoorbeeld uitsluitend psychologische of neurologische dan wel rechtseconomische inzichten aangehaald.

Wie, wellicht op basis van nieuwsgierigheid naar de vraag wat de door de civilologie voorgestane empirische benadering van het recht nu opgeleverd heeft, kennisneemt van alle hoofdstukken, wordt geconfronteerd met vele herhalingen van op empirisch materiaal gefundeerde theorieën (bijv. *Law and Human Behaviour* en

attributietheorie), alsmede met, met het oog op de beantwoording van specifieke vragen, tegenstrijdige bevindingen. Kortom, de empirische kennis die in de verschillende hoofdstukken aan bod komt, is onvoldoende geïntegreerd. Omdat die aanvullende of tegenstrijdige bevindingen over diverse hoofdstukken en delen gefragmenteerd zijn, springen die de lezer niet snel in het oog. Die achterblijvende integratie is niet alleen vanuit wetenschappelijk gezichtspunt te betreuren. Dat de bevindingen weinig duidelijke richtlijnen bieden aan wetgevers en beleidsmakers wordt door de samenstellers erkend. Want ook over mogelijke beleidsimplicaties van de door hen bijeengebrachte empirische bevindingen tonen zij zich bescheiden. Zij beklemtonen dat in veel hoofdstukken wordt onderstreept dat nog weinig bewijs gevonden is, of dat nog nader onderzoek geboden is. Voor zover bevindingen iets meer zekerheid bieden, kunnen deze, zo menen zij, hooguit de afwegingen van beleidsmakers verrijken met empirische argumenten.

De samenstellers constateren op basis van de afzonderlijke bijdragen een tendens om eenvoudige modellen van menselijk gedrag te verwerpen. Het model van de *Homo Economicus* was al onder invloed van psychologische inzichten [met name *Law and Human Behavior*, R.S.] genuanceerd en vervangen door het model van de *Homo Heuristicus*. Zelfs dat meer genuanceerde model, zo stellen zij, ligt onder vuur, want doet nog onvoldoende recht aan het feit dat handelen ook door morele prikkels en sociale prikkels bepaald wordt. Overigens onderschrijven zij laatstgenoemde nuancering niet zonder schroom. Die is ingegeven door de vrees dat men dan van zo'n complex beeld van menselijk handelen moet uitgaan, dat men niet meer in staat zal zijn menselijk handelen te voorspellen. Een voor mij niet goed te volgen zorg: alsof voorspelling wel mogelijk is op basis van een simpel model van menselijk handelen dat abstraheert van de ingewikkelde werkelijkheid.

Dat de ontvankelijkheid van mensen voor diverse prikkels afhankelijk is van de sociale context is een van de leidende inzichten van de sociologie. In sommige contexten kan het recht het best gehandhaafd worden op basis van een appelleren aan calculerende oriëntaties, in andere op basis van relationele prikkels of morele overtuigingen.³ Context-afhankelijkheid impliceert overigens niet dat menselijk gedrag niet meer op basis van regelmatigheden begrepen kan worden en niet meer voorspeld kan worden. Zo valt het te verklaren waarom in sommige contexten de ene of de andere oriëntatie meer of minder domineert en welke vorm van handhaving van recht het meest adequaat is.

Met een *second empirical turn* zou, zo denk ik, de civilologie een volgende stap kunnen maken. De *first empirical turn* impliceerde dat civilisten zich wendden tot de empirische wetenschappen omdat zij het bij de beantwoording van privaatrechtelijke leerstukken niet wilden laten bij het bestuderen van de juridische doctrine. In deze stap voorziet de bundel. De *second empirical turn* krijgt gestalte als alle modellen gefundeerd op simpele hypothesen omtrent menselijk handelen terzijde worden geschoven – ook binnen de afzonderlijke hoofdstukken – en integraal aandacht wordt gegeven aan de mogelijke betekenis van financiële, normatieve of groepsprikkels en hun onderlinge verhouding. In enkele hoofdstukken

3 Ik heb dit inzicht nader uitgewerkt in een analyse van de betekenis van smartengeld, zie: Schwiters 2012.

gebeurt dit overigens al. Klein Haarhuis en Niemeijer proberen bijvoorbeeld geschilgedrag en gebruik van procedures te verklaren op basis van een combinatie van rechtseconomische, rechtspsychologische en rechtssociologische inzichten. En Lindenbergh en Mascini wijzen, op basis van onderzoek naar ervaringen van letselschadeslachtoffers, op de tegenstrijdige eisen die financiële en relationele compensatie stellen bij de afwikkeling van schadevergoedingen.

Het streven naar integratie van empirische bevindingen en theorieën zou een andere indeling van de bundel vergen. In plaats van de nu verkozen ordening van delen en hoofdstukken op basis van rechtsvragen, zouden empirisch toetsbare vraagstukken leidend moeten zijn. Het in de bundel opgenomen materiaal zou dan bijvoorbeeld als volgt geordend kunnen worden: claimgedrag, preventie, bescherming zwakkere groepen (of distributieve rechtvaardigheid), geschilbeslechting, rechterlijke oordeelsvorming, en toezicht en bestuur. Een dergelijke indeling zou integratie bevorderen. Ik zal dat toelichten aan de hand van het thema preventie.

Hoofdstukken waarin het thema preventie aan de orde komt, zijn in de huidige bundel in verschillende delen terug te vinden. In elk afzonderlijk hoofdstuk wordt preventie belicht vanuit een specifieke – vaak aan een bijzondere discipline gebonden – benadering. De keuze is afhankelijk van de toevallige voorkeuren van de auteurs. De uiteenlopende bevindingen die de diverse inventarisaties opleveren, worden niet in op integratie gerichte analyses op elkaar betrokken. Zo analyseert Van Dam op basis van rechtseconomische studies de preventieve effecten van op *fault*- respectievelijk *no fault*-stelsels gefundeerde afwikkeling van schade bij verkeersongevallen. Het brengt hem tot de, vanuit rechtseconomisch gezichtspunt opmerkelijke, conclusie dat de bevindingen geen fingerwijzing bieden voor uiteenlopende effecten van beide stelsels. Dicht bij de rechtseconomische benadering blijven ook Faure en Van Boom die in hun hoofdstuk aandacht besteden aan de invloed van verzekeringen op preventie. Zij verwijzen naar studies waaruit afgeleid kan worden dat het verschijnsel van moreel risico zich voordoet (het verschijnsel dat mensen vanwege het feit dat zij zich verzekerd weten minder zorgvuldig zullen gedragen). Verder komen zij op basis van bestaand onderzoek tot de ‘onthutsende’ conclusie dat verzekeringen weinig doen om die morele risico’s te beheersen. De auteurs beschouwen deze bevindingen als nuanceringen bij rechtseconomische en verzekeringseconomische analyses.

Een verdergaande nuancering van simpele rechtseconomische uitgangspunten kan teruggevonden worden in het hoofdstuk van Van Erp. Zij laat op basis van onderzoek naar handelsbetrekkingen tussen ondernemingen zien dat de dreiging van schadevergoedingen nauwelijks bepalend is voor de mate waarin ondernemingen contractuele afspraken met handelspartners nakomen. Veel meer laten zij zich leiden door de relationele of reputatie-effecten. Deze bevindingen worden door Van Erp gerelateerd aan het vele rechtssociologische onderzoek waaruit opgemaakt kan worden dat geschillen in verband met een contract vaak niet worden gejuridiseerd, maar in processen van geven en nemen opgelost, opdat de onderlinge relatie niet op het spel wordt gezet. Haar onderzoeksbevindingen culminerend in de op preventie gerichte beleidsaanbeveling om omstandigheden te

creëren waarin de verspreiding van reputatiegerelateerde informatie bevorderd wordt.

Giesen vergelijkt de privaatrechtelijke regels inzake causale toerekening met wat in de (psychologische) attributietheorie bekend is over de wijze waarop mensen causaliteit construeren. Hij acht het geboden deze inzichten ter harte te nemen omdat anders de preventieve werking van het aansprakelijkheidsrecht moeilijk te realiseren zal zijn. Waar preventie vereist dat schadeveroorzakers leren van hun handelen, wordt dit leereffect, volgens hem, gefrustreerd door het psychische verschijnsel dat personen geneigd zijn aan een andere persoon te attribueren, en dat des te meer naarmate de schade ernstiger is.

Bacharias, Lindenbergh en Mascini hebben uit eigen onderzoek opgemaakt dat de financiële prikkels die door de wetgever geïntroduceerd zijn om werkgevers en werknemers gezamenlijk tot een actievare zorg voor veiligheid aan te zetten, averechtse effecten hebben. Door personalisering van verantwoordelijkheid hoopte men preventie te bevorderen. In feite leidt deze strategie tot minder en onvoldoende aandacht voor factoren die met de inrichting van de organisatie te maken hebben. Bovendien laten werknemers na op onveilige situaties te wijzen, vreemde dat zij door hun werkgevers verantwoordelijk zullen worden gesteld en daarop afgerekend.

Het hoofdstuk van Van de Bunt e.a. gaat over de vraag waarom er door rechtspersonen zo weinig gebruik wordt gemaakt van de mogelijkheid om eigen bestuurders aansprakelijk te stellen. De auteurs verwijzen naar onderzoek waarin de motieven en overwegingen van bestuurders om elkaar al dan niet intern aansprakelijk te stellen, in kaart zijn gebracht. Daaruit kan opgemaakt worden dat het hen niet zozeer om het geld te doen is of om het herstel van schade. Het aansprakelijkheidsrecht wordt voornamelijk gebruikt als men behoefte heeft een signaal af te geven. Vaak gericht aan de buitenwereld, om de indruk te geven dat men schoon schip maakt en afstand neemt van een (besmet) verleden. Ook kan het als een naar binnen gericht signaal fungeren: men wil binnen de poorten van de rechtspersoon kenbaar maken dat bepaald gedrag niet langer wordt getolereerd. De preventie speelt dus wel een rol, maar het gaat vooral om het herwinnen van het vertrouwen van de buitenwereld.

Assinks hoofdstuk raakt aan vraagstukken van preventie wanneer hij ingaat op de vrijtekening (exoneratie) door de vennootschap van bestuurders, ter limitering van hun eventuele aansprakelijkheid jegens de onderneming. Vennootschappen zouden het recht moeten kunnen uitsluiten of beperken om schadevergoeding te vorderen van onzorgvuldig handelende bestuurders, ook indien aan de vereisten voor aansprakelijkheid is voldaan. Slechts indien de schade door de bestuurder opzettelijk, of op bewust roekeloze wijze dan wel anderszins subjectief te kwader trouw is toegebracht aan de vennootschap, zou die vrijtekening uitgesloten moeten worden. Hij komt tot dit standpunt op basis van de overweging dat vrijtekening een middel kan zijn om gedurfd en risicovol ondernemen te bevorderen. Het zou negatieve prikkels wegnemen – zoals een overdreven perceptie van bestuurders omtrent persoonlijke aansprakelijkheidsrisico's – en hun vertrouwen schenken. Assink onderbouwt dit standpunt met verwijzingen naar sociaalpsychologisch onderzoek waaruit zou blijken dat, anders dan in de rechtseconomie wordt

Rob Schwitters

aangenomen, mensen zich niet zozeer calculerend laten leiden door hun eigen belang, maar dat vooral positieve prikkels hen tot wenselijk gedrag aanzetten.

Tot slot zijn voor preventie van belang de door Hiemstra en Verheij in kaart gebrachte neurowetenschappelijke inzichten die aantonen dat zolang de leeftijd van 25 jaar niet is bereikt, het op basis van biologische kenmerken begrijpelijk is dat mensen niet alle consequenties van hun handelen goed kunnen overzien. Dit zou een reden kunnen zijn om ze niet, of in bepaalde omstandigheden niet, aansprakelijk te stellen.

Deze verschillende bevindingen en benaderingen die aan het vraagstuk van preventie raken, getuigen van de ontoereikendheid van eenvoudige modellen van menselijk handelen. Onderzoek bevestigt bijvoorbeeld niet of nauwelijks dat de plicht schade te compenseren, de in rechtseconomische analyses veronderstelde directe preventieve effecten heeft.⁴ Er zijn ook andere factoren dan de afweging van kosten van extra preventiemaatregelen tegen de daardoor teweeggebrachte reductie van schadekosten, die de mate van zorgvuldigheid bepalen. De door Van Erp onderstreepte reputatie-effecten kunnen nog geïncorporeerd worden in een rechtseconomisch denkkader. Een slechte reputatie heeft immers ook invloed op de winstgevendheid van ondernemen. Het door Faure en Van Boom ontdekte verschijnsel dat verzekeringen nalaten, soms op basis van sociale overwegingen, om de effecten van morele risico's te reduceren, tornt meer aan eenvoudige rechtseconomische presumpties. Direct in tegenspraak met rechtseconomische veronderstellingen zijn de door Bacharias, Lindenbergh en Mascini geobserveerde averechtse effecten van op responsabilisering gerichte financiële prikkels op het terrein van arbeidsgelateerde veiligheid. Dat geldt tevens voor het door Assink op basis van rechtspsychologische inzichten waargenomen verschijnsel dat beperking van aansprakelijkheid van bestuurders kan bijdragen tot een vertrouwen dat hen zal aanzetten tot verantwoordelijk handelen. Giesens zorg dat het aansprakelijkheidsrecht geen preventieve leereffecten teweegbrengt indien de constructies van causaliteit niet aansluiten bij de wijze waarop mensen in het dagelijkse leven attribueren, getuigt van een erkenning van de invloed van morele prikkels.

Deze elkaar aanvullende en tegensprekende bevindingen roepen nieuwe vragen op. Zijn er contexten waarin mensen preventie nastreven uitsluitend op basis van de – in de *Learned Hand*-formule samengevatte – afwegingen van kosten en baten? In welke omstandigheden worden de kosten van reputatieverlies betrokken bij deze calculaties? In welke mate doorkruist de eigen rationaliteit die besloten ligt in het opereren van verzekeringen optimale preventie? Wat voor implicaties hebben de sociale verhoudingen binnen organisaties voor de effecten van financiële en andere prikkels? Zijn er omstandigheden waarin dreiging van aansprakelijkheid vertrouwen, en andere beweegredenen die aan kunnen zetten tot zorgvuldig gedrag, kan frustreren? In welke sociale contexten erodeert een recht dat appelleert aan calculerende oriëntaties het morele fundament van zorg voor veiligheid?⁵ In hoeverre moeten de juridische constructies van causaliteit, verwijt-

4 Van Erp 2013, p. 337.

5 Een thema dat vanuit het perspectief van slachtoffers in de tekst van Lindenbergh en Mascini (2013) aan de orde komt.

baarheid en toerekenbaarheid corresponderen met de wijze waarop mensen in het dagelijkse leven oorzakelijke verbanden construeren en verantwoordelijkheid toeschrijven, wil het aansprakelijkheidsrecht leereffecten hebben die bijdragen aan preventie? En zo laten zich vele vragen stellen die voortvloeien uit het besef dat mensen geleid worden door meervoudige drijfveren en beweegredenen.

De civilologie kan een volgende stap maken wanneer het wat minder blijft bij een inventarisatie van empirische weetjes die op basis van willekeurig gekozen benaderingen verzameld zijn. Een volwaardige civilologie zou – anders dan de samenstellers met deze bundels ambieerden – wel een *eigen* bijdrage moeten kunnen leveren aan de empirische wetenschappen. Dan moet meer geput kunnen worden uit zelfstandig verricht onderzoek. Daarnaast moeten de diverse bevindingen en benaderingen meer op elkaar betrokken worden. Door empirisch toetsbare vragen leidend te laten zijn (preventie, bescherming mensen met zwakke posities enz.), springen de lacunes in kennis meer in het oog, kan de invloed van context meer systematisch in kaart worden gebracht en worden nieuwe onderzoeksvragen gegenereerd. Ik heb al in het midden gebracht of in een dergelijke benadering de beperking tot privaatrecht nog langer te verdedigen is.

Literatuur

- Erp, J.G. van, 'Naming and shaming in het contractenrecht? Het reputatie-effect van schadevergoeding tussen ondernemingen', in: W.H. van Boom, I. Giesen & A.J. Verheij (red.), *Capita Civilologie. Handboek empirie en privaatrecht*, tweede druk, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2013, p. 335-365.
- Hartlief, T. 'Het nieuwe privaatrecht', *NJB* 18 mei 2012, p. 1387.
- Lindenbergh, S.D. & P. Mascini, 'Schurende dilemma's in het aansprakelijkheidsrecht – De spanning tussen financiële en relationele compensatie', in: W.H. van Boom, I. Giesen & A.J. Verheij (red.), *Capita Civilologie. Handboek empirie en privaatrecht*, tweede druk, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2013, p. 437-459.
- Schwitters, R., 'Nonpecuniary Damages, Financial Incentive or Symbol?', in: B. Niemeijer & R. Schwitters (red.), *Tort, Behavior and Social Context* (Special Issue), *Recht der Werkelijkheid* 2012, 2, p. 45-68.